

IRINA GAVRILĂ, coordonator, *Frontierele necunoscutului. De la vest spre est prin Țările Române: impresii de călătorie (secolul XIX)*, București, Editura Oscar Print, 2011.

Lucrarea de față continuă o tradiție de cercetare mai veche, de studiere a istoriei românești prin prisma călătorilor străini. Ca atare, volumul coordonat de Irina Gavrila este subsumabil în linii mari istoriei imaginarului (cu trimitere particulară la alteritate), în conexiune însă cu istoria socială, instituțională, economică sau a culturii, după obiectul relatărilor. Un exemplu îl oferă articolul Nicoletei Roman, *Imagini și prefaceri identitare în societatea românească: boierii (1800–1860)*, care, pe baza impresiilor de călătorie, prezintă comparativ condiția materială și morală a boierimii extracarpatice și a nobilimii transilvane, cu activitățile, habitatul și modul lor de viață. De aici analiza poate continua, în sensul aprofundării unor chestiuni generale precum organizarea producției, urbanizarea sau aculturația Occidentului în societatea românească.

Pentru caracterul relativ insolit al problematicii menționăm, de asemenea, articolul semnat de Radu Tudorancea, *Între religie și superstiție. Percepții ale călătorilor străini despre spațiul românesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Sunt consemnate aici păreri referitoare la credințele și practicile religioase ale românilor, de la cele care criticau incultura preoților și superstițiile poporului, până la cele care apreciau virtuțile clerului și toleranța de care dădeau dovadă locuitorii principatelor. Autorul remarcă tendențiozitatea unor călători, îndeosebi când era vorba de reprezentanți ai Bisericilor catolică sau anglicană (Domenico Zanelli, George Waddington), dar nu le respinge *de plano* ca mincinoase. Recurența informațiilor despre pregătirea teologică deficitară a clerului, sau despre credințele și practicile mai degrabă păgâne decât creștine (teama de vampiri, ritualurile de protecție împotriva spiritelor malefice), certifică în fond un mental arhaic, în care „gândirea magică” se manifesta încă puternic în raport cu religiozitatea creștină autentică, și cu atât mai mult în raport cu raționalismul filosofic sau pozitiv. Mai amintim totuși că în mediul monastic din Moldova a apărut, la finele secolului al XVIII-lea, mișcarea isihastă profund ortodoxă a paisianismului, care a iradiat după aceea până în Rusia.

Interesant este și studiul lui Bogdan Popa, *Structuri, practici și transformări politice în lumea românească. Analize, prognoze și erori ale călătorilor străini (1800–1856)*, care ordonează materialul în funcție de anumite categorii tematice: statutul și imaginea domnitorilor, rolul Rusiei în principate, evaluarea Regulamentelor Organice, prognozele politice etc. Dincolo de câteva deficiențe de expunere – a se vedea absența conectorilor, care induce uneori textului un ritm sincopat, ca în cazul trecerii fără legătură discursivă de la ispravnici la palatul Adunării Obștești muntene și apoi la armata națională (p. 194–195) – se degajă o imagine mozaicată sugestivă asupra fenomenului politic românesc, pe coordonatele sale structurale. În final este anexată o bază de date cu autorii folosiți, încadrați în patru grupe: călători, rezidenți, reprezentanți ai trupelor de ocupație, călători în misiuni diplomatice sau de informare, cu țara de proveniență și perioada în care aceștia s-au aflat în principate. Este, după cunoștința noastră, prima astfel de sistematizare operațională a surselor respective.

Bogdan Popa introduce la un moment dat în discuție și o chestiune cu relevanță metodică, ce privește limitele utilizării călătorilor străini ca documente istorice. El remarcă faptul că unele relatări se întemeiau pe informațiile preluate de la alți autori, inclusiv români – informații care circulau, erau bine cunoscute și larg accesibile (p. 174–175). Ele se constituiau astfel într-un „metatext” cu funcție de semnificativ general, operant în relațiile străinilor. Este dificil de stabilit cu exactitate proporția în care aceste relații corespundeau observației direct sau presupunțiilor „metatextuale”. Cel mai probabil prevala observația directă, dar aceasta nu-l scutește pe istoric de efortul de a decela componentele și a stabili condiționările, cu atât mai mult cu cât consemnările de călătorie erau nu o dată contradictorii.

„Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XXV, 2012, p. 187–198

În concluzie, volumul reunește câteva contribuții interesante în legătură cu o perioadă de recompunere a societății românești, care a antrenat inerent opțiuni și demersuri diferite. În atare context, privirea celor din afară, cu avantajele și dezavantajele alterității, reprezintă oricum un unghi de vedere semnificativ.

Alexandru Mamina

CLAUDE KARNOOOUH, *Inventarea poporului-națiune. Cronici din România și Europa orientală, 1973–2007*, Cluj, Idea Design & Print, 2011, 362 p.

În lunga discuție consacrată naționalismului, cartea lui Claude Karnoouh intervine cu o perspectivă de interpretare fenomenologică și totodată antropologică, în măsura în care plasează elaborarea ideilor de națiune și stat național în contextul structural al modernizării, cu relația tensionată dintre uniformizarea tehnică și cultural-științifică, respectiv particularismul inerent economiei arhaice și mentalității centrată pe mit și ritual. Una dintre cauzele subiacente ale acestei tensiuni este raportarea la temporalitate, fie în termenii evoluției istorice pozitive, fie în aceia ai retrăirii ciclice a transcendenței. Asumarea unei atitudini față de temporalitate constituie, așadar, punctul de articulare moral-intelectuală a modernității cu naționalismul – definit esențialmente ca teorie finalistă a devenirii comunitare în sensul „statului-națiune”, ștergând diferențele în beneficiul unei specificități etno-culturale mai mult sau mai puțin prefabricate.

Lucrarea de față așează implicit naționalismul, indiferent de retorica sa paseist-autohtonistă, în opoziție cu singularitatea ontică a societăților arhaice, refractare la conceptele supraordonate ale națiunii și istoriei naționale (p. 209). Gândirea țărănească atemporală, invocată declarativ de naționalism, nu și-a imaginat niciodată ipostazierea sa ca „specific național” în serviciul viziunii finaliste amintite. Însuși conceptul de cultură națională denaturează inevitabil tradiția autentică, al cărei conținut impregnat de simțul sacralului este ireductibil la categoriile raționaliste moderne ale folclorului și politici (p. 125). Este un punct de vedere interesant, ce repune în discuție imaginarul orientărilor politico-literare care ipostiază țăranul în calitate de exponent privilegiat al spiritului național. Indiferent că s-au chemat narodnicism (poporanism), sămănătorism, legionarism sau protocronism, acestea operau de fapt cu imaginea unui țăran-simbol fără prea mare legătură cu cel existent în realitate, de unde și surprizele neplăcute ale „mersului în popor” încercate de tinerii ruși cultivați, în 1873.

Teza lui Claude Karnoouh este aceea că naționalismul est-european a apărut sub influența gândirii herderiene, care asocia filogenetic cultura, limba și etnia, urmând ca toate trei să fie condiționate de existența în cadrele aceluiași stat. Ceea ce conta așadar în afirmarea identității nu era individul – precizat prin rațiune și libertate, ci comunitatea – definită prin „rasă” și unitatea teritorială, accentul căzând aici nu pe dreptul natural ci pe dreptul istoric. În această optică, națiunea a fost concepută mai puțin prin prisma civismului și mai mult prin a cosangvinității; ea nu rezulta din voința pozitivă de a trăi împreună (plebiscitarea cotidiană despre care vorbea Ernest Renan), ci se impunea metafizic (matricial). Efectul a fost slaba dezvoltare a ideii de contract social fondator în Europa răsăriteană, obliteratedu-se astfel articularea unei societăți civile (p. 143).

Corelativ acestei concepții holiste, reprezentanții elitelor social-culturale au promovat ceea ce autorul numește „imaginea *parousiei* arcadiene”, adică a unei societăți în care conflictele structurale se stingeau odată cu formarea statului național, prin care se împlinea destinul istoric al comunității în integralitatea ei. Naționalismul politic și cultural convenea elitelor, întrucât respingea în zona „barbariei” și a lipsei de legitimitate manifestarea intereselor specifice ale categoriilor populare. Clivajul de la 1848, între nobilimea revoluționară maghiară și țăranimea română din Transilvania, reflectă bine discrepanța dintre proiecția „*parousiei* arcadiene” și presiunea intereselor concrete (p. 135–136).